

Laurențiu NISTORESCU
(Centrul de Studii Daco
Romanistice *Lucus*, Timișoara)

Elemente de interes militar-strategic în corespondența lui Ovidius de la Tomis¹

Abstract: (Elements of military-strategic interest in Ovid's correspondence from Tomis) The Roman knight Publius Ovidius Naso reaches Tomis, Dacia's maritime gateway, pretending to have been exiled at Emperor Augustus' order. The reasons for his punishment are still unclear and, in addition, it seems that his exile was based neither on a court sentence nor a Senatorial decision. Despite this pretext, he was treated with great courtesy in the royal house of Thrace, a vassal of Rome. The moment of his arrival is not devoid of meaning: the first decade of the new era coincides with Rome's intense political and military activity in the Danube River basin, where several events will be started to transform Thrace into a Roman province and the territories at the north of Haemus/Balkan Mountains into the province of Moesia. Yet the local ethno-political formations have the resources to fight back, so several attacks of the Getae and their associated peoples take place in the future regions of Scythia Minor/Dobrogea. Incidentally, the poet Ovid is familiar with the Geto-Dacian language and has an intense and apparently literary correspondence with the Imperial House. He also seems to be familiar with the political-military movements on other fronts, such as Germany.

Keywords: Ovid, Tomis, letters, strategic informations, Roman Empire

Rezumat: Cavalerul roman Publius Ovidius Naso ajunge la Tomis, poarta maritimă a Daciei, sub pretextul unei trimeri în exil din ordinul împăratului Augustus. Motivele sancțiunii rămân neclare și, în plus, se pare că ea n-a rezultat dintr-un proces sau o decizie senatorială. În pofida acestui pretext, el este tratat cu multă curtoazie de casa regală a Traciei, vasală Romei. Momentul sosirii nu este nici el lipsit de semnificații: primul deceniu al noii ere coincide cu o activitate politico-militară foarte intensă a Romei în bazinul Dunării, unde vor fi inițiate mai multe evenimente care vor transforma Tracia în provincie romană, iar teritoriile de la nord de Munții Haemus/Balcani vor fi organizate în provincia Moesia. Formațiunile etno-politice locale au însă resurse să riposteze, astfel că în regiunea viitoarei provincii Scythia Minor/Dobrogea au loc mai multe atacuri ale geților și popoarelor asociate. Întâmplător, poetul Ovidius este cunoscător al limbii geților și are o intensă corespondență, aparent literară, cu Casa Imperială. El pare să fie de asemenea familiarizat cu mișcările politico-militare de pe alte fronturi, precum cel din Germania.

Cuvinte-cheie: Ovidius, Tomis, scrisori, informații strategice, Imperiul Roman

Argument

Miron Costin și Dimitrie Cantemir l-au citit și evocat pe Publius Ovidius Naso. La fel, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Grigore Tocilescu, Alexandru D. Xenopol, Vasile Pârvan sau George Călinescu. Cu toții au surprins valoarea literară și, mai ales cu privire la opera sa tomitană - nu vom folosi sintagma consacrată "operă din exil", din motive care fac obiectul demersului de față - calitatea de izvor istoric. Cu toate acestea, în "Istoria literaturii române" a lui George Călinescu, Ovidius nu există, deși ar fi trebuit să ocupe, în logica cronologică a oricărei istorii, prima pagină. Omiterea va fi parțial corectată, trei decenii mai târziu, de Al. Piru², care va afirma, în prefața propriului hronic literar:

¹ Studiu cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, cod contract POSDRU/159/1.5/S/140863 – Cercetători competitivi pe plan european în domeniul științelor umaniste și socio-economice, Rețea de cercetare multiregională (CCPE).

² Piru 1970, p. 3.

”Începuturile literaturii române nu coincid cu începuturile poporului român și nici cu acelea ale limbii sale [...] Versurile getice ale lui Ovidiu s-au pierdut. Ne-au rămas în schimb epistolele din Tristia și Pontica și poate că o adevărată istorie a literaturii române cu ele ar trebui să înceapă”.

Argumentele unei asemenea abordări sunt de neignorat. Poetul de la Tomis este cea dintâi personalitate literară³ identificabilă ca individualitate neanonimă, cu existență istorică certă⁴, din trecutul nostru. El își redactează opera în limba latină, limbă care va deveni matricea limbii noastre naționale, este familiarizat cu limba greacă – până în acel moment, limba dominantă de cultură în macroregiunea care cuprindea și arealul strămoșilor noștri, dar își mărturisește și exersarea literară a limbii geto-dacice, idiom care va influența semnificativ, din poziția de substrat lingvistic, poate mai puțin vocabularul și gramatica, cât mai ales semantica și stilul comunicării. Mai presus de toate, Ovidius își concepe o parte însemnată a operei proprii pe teritoriul geto-daco-elenistic, reflectând realități (inclusiv în ipostazele de geografii și biografii culturale) din spațiul autohton – și, deloc în ultimul rând, beneficiază de recunoașterea comunităților în care și-a elaborat ultima parte a operei, precum și a posterității imediate⁵.

Așa stând lucrurile, avem nu numai legitimitatea, ci chiar obligația să ne întrebăm de ce se afla cavalerul roman Publius Ovidius Naso – cel care va deveni, fără să bănuiască aceasta, cel dintâi poet istoric al daco-românilor⁶ – la Tomis, înainte ca această cetate portuară încă neînsemnată de la Pontul Stâng să devină de *jure* parte a Imperiului?

Viață de poet în zorii Imperiului

În 43 î.Hr., an în care se naște, într-o așezare urbană minoră din centrul Italiei⁷, Publius Ovidius Naso, societatea romană parcursese aproape complet un ciclu de transformări revoluționare⁸ de trei generații care aveau să ducă la prăbușirea Republicii și, implicit, la apariția Imperiului Romei. Existența, formarea și afirmarea poetului este întru totul tributară acestui context istoric⁹. Familia sa aparținea, se pare că nu de multe generații¹⁰, ordinului ecvestru, o categorie social-politică, dar și culturală, care constituia suportul instituțional al deja configuratului *nou regim* imperial, dar care mai păstra o

³ Conceptul de literatură pe care îl întrușipează Publius Ovidius Naso (și, de altfel, întreaga pleiadă de scriitori contemporani lui) este practic identic celui contemporan.

⁴ O anumită tradiție culturală adaugă la preistoria literaturii din spațiul geto-dacic, și nume precum Orfeu sau Musaios – dar este de observat, pe de o parte, că existența acestora este cu totul circumscrisă planului mitologic, iar pe de alta, că integrarea acestora în câmpul literaturii este inoperantă, atât pentru că de la ei nu s-a păstrat nici o operă atribuibilă fie și probabilistic, cât și pentru că referințele la aceștia nu îngăduie o echivalare a eventualelor lor opere cu actul literar, în sensul său clasic.

⁵ Avem în vedere nu numai comunitatea tomitană, care îl va onora și la deces, dându-i locul cel mai de cinste, în fața porții cetății, ci și pe geții înșiși, despre care Ovidius afirma: „E destul dacă în această țară, în care sunt nevoit să trăiesc, sunt socotit între bărbații geți, ca poet” (*Ponticele* I, 5, v. 59).

⁶ Este poate util să subliniem că, prin aceasta, poetul Ovidius și opera sa nu încetează de a fi, mai întâi, parte a patrimoniului cultural universal.

⁷ Sulmo, în prezent Sulmona.

⁸ Precedat de eșecul guvernării reformatoare a Fraților Gracchi, din anii 133-121 î.Hr., ciclul revoluționar care va bulversa ultimul secol de existență al Republicii Romane se va deschide cu Războiul Aliaților (91-88 î.Hr.) și intrarea în scenă a dictatorului Sulla, pentru a se încheia în contemporaneitatea lui Ovidius, cu confruntarea dintre Antonius și Augustus și proclamarea ca principe a celui de-al doilea.

⁹ Referințele bio-bibliografice urmează, atunci când nu facem alte precizări, studiile lui Nicolae Lascu (Lascu 1971) și Peter E. Knox (Knox 2009).

¹⁰ Localitatea natală Sulmo fusese dominată de partizanii lui Marius și suferise represaliile lui Sulla (Florus 3, 21), elita sa urbană aliniindu-se taberei câștigătoare doar în epoca Primului Triumvirat, când va lua partea lui Cezar.

oarecare nostalgie față de tradițiile republicane. Statutul social îi asigură lui Ovidius o educație rafinată¹¹, dar și accesul în primele trepte ale administrației publice: inițial în serviciul de ordine publică, ca unul dintre *tresviri capitales*¹², apoi ca *centumvir* - magistrat în primă instanță¹³, iar mai apoi ca unul dintre *decemviri litibus iudicandis* – magistrat al instanței de apel¹⁴. Să subliniem, în treacăt deocamdată, că acest gen de magistraturi constituiau în societatea romană antică (de altfel, ca și în societățile moderne) nu doar o etapă obligatorie în *curriculum*-ul tineretului aristocrat, ci și câmpul de afirmare a aspirațiilor la înalta societate și, mai ales, baza de recrutare a apropiaților acesteia. Pentru Ovidius, stagiul în magistraturile primare a fost prefațat și facilitat de admiterea sa în cele mai înalte cercuri culturale ale Romei, el devenind, încă de pe băncile școlii de retorică, un membru de bază al clubului patronat de Messalla Corvinus¹⁵, dar și un apropiat al mult mai influentului club al lui Gaius Maecenas¹⁶, cu ai cărui fideli¹⁷ va lega relații de colaborare de termen lung. Debutul literar al lui Ovidius se petrece, de altfel, în anii 27-25 î.Hr.¹⁸, aceștia fiind deloc întâmplător, anii de apogeu ai carierei politice a patronului său Messalla Corvinus. Tot sub patronajul acestuia, Ovidius întreprinde, în compania poetului și prietenului său Aemilius Macer, o lungă călătorie de studii la Atena și pe coasta Asiei Minor¹⁹, tărâmurii către care soarta aparent ironică aveau să-l mână în ultimul deceniu de viață, călătorie prelungită la întoarcere în insula Sicilia. Trebuie să presupunem²⁰, exercitarea mai sus menționatei magistraturi a fost tributară aceluiași conexiuni politico-culturale care i-au asigurat tânărului din Sulmo, în prelungita sa adolescență, un standard de viață deloc diferit de cel al tineretului aristocrat din Capitală. Conduita sa civică din această perioadă este, de asemenea, cu nimic mai prejos de cea a generației tinere din aristocrația *noului regim* (de statut/ordinul senatorial sau de facto/categoria cea mai favorizată a ordinului ecvestru), al cărei răsfățat devine, ca autor al unei ample și bine popularizate opere literare, inițial cu tentă preponderent elegiaco-

¹¹ Printre dascălii săi se numără retoricienii Porcius Latro și Arellius Fuscus.

¹² Ovidius, *Triste* 4, 10, 33-34.

¹³ Ovidius, *Ex Ponto* 5, 23.

¹⁴ Ovidius, *Fasti* 4, 383-384.

¹⁵ Marcus Valerius Messalla Corvinus (68 î.Hr.-8 d.Hr.), general, om politic și scriitor de orientare republicană (dar care va trece oportun din tabăra lui Antonius în cea a lui Augustus), pare să fi jucat un rol însemnat în dirijarea carierei lui Ovidius. Educat la Atena, în compania lui Horatius și Cicero, el va păstra importante conexiuni în estul elenistic, prin care, întâmplător sau nu, tânărul Ovidius va efectua o lungă călătorie de studii chiar când Messalla Corvinus e la apogeul carierei sale: consul în locul lui Antonius în 31 î.Hr., învingător în Gallia Aquitania în 27 î.Hr. (onorat cu un triumf la Roma) și prefect al Capitalei în 25 î.Hr., ce-i drept, pentru doar câteva zile, întrucât va demisiona datorită rezervelor exprimate privind reformele legislative.

¹⁶ Gaius Cilnius Maecenas (68 î.Hr.-8 d.Hr.), exponent de vârf al ordinului ecvestru, ideolog al etapei timpurii a regimului augustan și oficial al nou-constituitei case imperiale (Tacitus, *Anale* 6, 11, Cicero, *Pro Cluentio* 56).

¹⁷ Printre aceștia se numără Horatius, Propertius, Aemilius Macer ș.a.

¹⁸ Ovidius, *Triste* 4, 10, 57-58: „Când am citit la lume întâi a mele versuri / Îmi și răsesem barba cam de vreo două ori” (trad. Naum 1972, pg. 146), ceea ce indică o vârstă biologică de 16-18 ani.

¹⁹ În contextul tehnologic al vremii, o astfel de călătorie era în sine lungă și costisitoare, pe care este greu de crezut că familia proprie (despre care Ovidius insistă în a o prezenta ca dispunând de resurse materiale nu foarte generoase – *Triste* 2, 110-116) i le-ar fi putut asigura.

²⁰ Suntem obligați la această prezumție de faptul că poetul continuă să se afle în legătură cu gruparea Corvinus și în timpul prezenței sale la Tomis, de unde le dedică poeme, printre alții, celor doi fii ai senatorului Messalla Corvinus, Maximus Cotta și Messalinus (Lascu 1971, pg. 328-329), dar și magistratului Bruttus (Ovidius, *Ex Ponto* 6).

erotică²¹, iar mai apoi propagandistică, de curte²². În aceeași linie se înscrie și comportamentul său matrimonial, desfacerea celor două mariaje de dinaintea căsătoriei sale cu Fabia putând fi puse la fel de bine pe seama inconsecvenței temperamentale a tinereții sau a preocupării pentru încheierea unei alianțe matrimoniale cât mai favorabile, indispensabilă pentru consolidarea statutului dobândit de apropiat al Casei Imperiale.

Exilul, relegarea și dreptul roman

Pe acest fond, caracteristic primei generații care a cunoscut pacea după numeroasele convulsii și războaiele civile abătute asupra Republicii Romane în cursul secolului I î.Hr., Publius Ovidius Naso primește, în anul 8 î.Hr., porunca imperială de a pleca la Tomis. La momentul primirii poruncii, Ovidius se afla în insula Elba, în compania lui Maximus Cotta, fiul cel mare al protectorului Corvinus și protector el însuși al poetului ajuns la vârsta de 51 de ani. Porunca, ne spune autorul însuși, a luat forma juridică a unui edict imperial²³, care nu avea în spate nici vreo hotărâre a Senatului, nici vreo decizie judecătorească – și care-i acordă nu statutul de exilat, ci pe cel de relegat²⁴. Nu putem trece cu vederea faptul că poetul nu este foarte consecvent în această precizare, utilizând în mai multe epistole ale sale termeni precum *exil*, *exilat*²⁵, pe care îi respinge cu fermitate în altele; o explicație mulțumitoare, deși nu suficientă, pentru această inconsecvență ar putea fi tratarea în registru poetic, metaforic a condiției de înstrăinat. Între cele două statute juridice²⁶ există (și Ovidius însuși are grijă să precizeze acest fapt) diferențe importante în domeniul drepturilor și libertăților persoanei, ținând în principal de faptul că, spre deosebire de exilat, relegatul își păstrează cetățenia și, cel puțin parțial, proprietatea – iar o privire atentă asupra dreptului roman mai pune în evidență și alte aspecte, precum faptul că Republica târzie și Principatul utilizau cel puțin două forme ale exilului și trei ale relegării. Nu vom intra însă în detaliile acestor definiții juridice, care au făcut de altfel obiectul unei excesiv de lungi serii de speculații privitoare la condiția lui Ovidius, din simplul motiv că aceeași utilizare cu discernământ a terminologiei juridice în cauză ne obligă să ținem cont de faptul că atât exilul, cât și relegarea erau operabile doar pe teritoriile aparținând *de jure* Romei²⁷. Or, nu acesta era, la acea epocă, statutul încă neînsemnatului port Tomis din Pontul Stâng²⁸.

²¹ În această categorie se înscriu ciclurile *Heroides*, *Amores*, *Medicamina Faciei Femineae*, *Ars Amatoria* și *Remedia Amoris*. În pofida unor speculații menite să explice mitul exilului tomitan, Publius Ovidius Naso s-a comportat ca un scriitor suficient de conformist, astfel că după emiterea *Lex Iulia* de către Augustus, în anul 18 î.Hr., și-a restrâns gradual, dar semnificativ, exprimările susceptibile de a fi considerate imorale, pentru ca, prin anul 3 î.Hr., să se delimiteze programatic de această etapă a creației sale, în finalul ciclului *Amores* (*Amores* III, 15).

²² Categoria include capodopera ovidiană *Metamorphoses* și ciclul nefinalizat *Fasti*, ambele fiind creații declarate omagiale.

²³ Ovidius, *Triste* 2, 135-136.

²⁴ Ovidius, *Triste* 2, 137-138, dar și *Triste* 5, 2, 55-58.

²⁵ Ovidius, *Triste*, 1, 1, 3-4 și 3, 35-36; 3, 1, 1-2 etc.

²⁶ În terminologia latină a epocii (utilizată și de Ovidius), *exsilium* vs *relegatio*, respectiv, *exsul* vs *relegatus*.

²⁷ Această neconcordanță juridică a fost corect sesizată de A. Avram (Avram 2001, pg. 613-614), care a conchis, însă, eronat, că Tomisul ar fi intrat *de jure* în componența Imperiului înainte de sosirea lui Ovidius.

²⁸ Din acest motiv, nu considerăm necesar să reluăm, aici, speculațiile formulate cu frenezie de-a lungul deceniilor trecute asupra cauzelor unui exil (sau a unei relegări) care nu se putea petrece. O excelentă sistematizare a varietății acestor speculații – dosarul “carmen et error” – poate fi găsită la Nicolae Lascu (Lascu 1971, pg. 58-68), și vom fi întru totul de acord cu unul din editorii de secol XIX ai lui Ovidius, Rudolf Ewald (citată de altfel de Lascu 1971, p. 67-68), care exclamă, exasperat de inconsistența acestor speculații: “Când se va termina cu reluarea neîncetată a acestor probleme imposibil de lămurit și cu sporirea aceasta a numărului de noi combinații, tot atât de puțin convingătoare ca și cele de dinaintea lor?”.

După un îndelungat protectorat getic²⁹, care a luat în epoca burebistană și aspectul unei ocupații efective, cetățile grecești ale Pontului Stâng, printre ele și Tomisul, își redubândesc statutul cvasiindependent în anul 28 î.Hr., pe fondul primei intervenții militare romane la nord de Munții Haemus/Balcani³⁰. Protectorul militar al zonei litorale rămâne însă, până în anul 15 î.Hr., regele get secesionist Rolles, care acționează în zonă ca aliat al Romei, ulterior rolul acestuia fiind substituit de regatul Traciei, care-și va exercita autoritatea asupra Geției sud-dunărene (desemnată în izvoarele epocii sub titulatura de *Ripa Thraciae*/Periferia Traciei), cu acordul, dar și sub directa supraveghere a Romei, până la transformarea sa în provincie și organizarea, la nord de Munții Haemus, a provinciei Moesia, în anul 46 d.Hr. O primă instituție care statuează prezența romană în regiune (fără însă a conduce, prin ea însăși, la transformarea de jure a Traciei și Ripaei sale în teritoriu roman) este funcția de *legatus Augusti pro praetore in Thracia*³¹, instituită cu puțină vreme înainte de sosirea lui Ovidius la Pontul Euxin. Ulterior apariției poetului la Tomis (dar nu mai târziu de anul 12 d.Hr.) este instituită și funcția de *praefectus Ripae Thraciae*³², însă nici una dintre cele două nu-și extind autoritatea asupra cetăților portuare grecești din Pontul Stâng, în particular asupra Tomisului. De altfel, poetul însuși nu menționează nici măcar o singură dată (nici chiar cu prilejul vreunui dintre atacurile barbare asupra Tomisului) prezența în cetate a vreunui roman³³, lamentându-se, dimpotrivă, că nu are cu cine exersa conversația în latină³⁴.

Condiția indispensabilă pentru ca Tomisul să poată găzdui un proscris al Romei, fie el exilat sau relegat – aceea de apartenență efectivă și *de jure* la teritoriul roman - nu era, așadar, îndeplinită nici în anul 8 î.Hr., nici la sfârșitul vieții lui Ovidius. Desigur, aceasta nu înseamnă că influența Romei nu era resimțită în cetatea tomitană; dimpotrivă, ea juca un rol esențial în viața viitoare metropole a Scithiei Minor, iar poetul sulmonez se supunea necondiționat acestei influențe.

Bănuiala regelui Cotys

Unul dintre impedimentele majore din calea analizei cazului Ovidius, practic cel mai însemnat dintre ele, este faptul că singura sursă documentară privitoare la statutul poetului la Tomis este chiar opera acestuia – o creație poetică, tributară altor canoane de exprimare decât limbajul direct și formal obiectiv al izvorului istoric. Dar, dacă nici o altă sursă independentă, contemporană sau din posteritatea imediată, nu oferă vreun indiciu, cât de firav, care să confirme, să nuanțeze sau să infirme spusele poetului, propria operă a acestuia

²⁹ Protectoratul getic își are originea în acordul dintre Histria și regele Zalmodegikos, din prima jumătate a secolului III î.Hr., devenind deplin și generalizat la sfârșitul aceluiași veac, în timpul succesurului acestuia Rhemaxos.

³⁰ Este vorba de campania condusă de consulul roman Marcus Licinius Crassus cel Tânăr.

³¹ Rădulescu-Petolescu 2001, p. 663.

³² Aceste forme organizatorice preced întemeierea, între Munții Haemus/Balcani și Dunăre, a provinciei Moesia (care-și face apariția în anul 15 d.Hr. - Rădulescu-Petolescu 2001, pg. 663) și fac parte din programul roman de destructurare a regatului Traciei, în vederea transformării sale în provincie a Imperiului și, respectiv, instituirea controlului exclusiv asupra coridorului comercial dunărean.

³³ Nu este vorba de o omisiune aleatorie, întrucât Ovidius este foarte atent să menționeze, spre exemplu, rolul centurionului primipilar Vestalis, viitorul prefect al *Ripaei Thracia*, în atacul asupra cetății Aegusus/Tulcea (*Ex Ponto*, 4, 7, 15-21), ori implicarea în luptele cu geții a celui dintâi guvernator al Moesiei, L. Pomponius Flaccus (*Ex Ponto*, 4, 9, 75-80).

³⁴ Ovidius, *Triste* 5, 7, 53-58.

oferă din belșug elemente care pun sub semnul îndoielii legenda relegării. Vom evoca, pentru început, bănuiala regelui trac Cotys, căruia, se pare, această legendă, promovată printr-o neobișnuit de prolifică corespondență, nu-i suna credibil, drept pentru care începe să se intereseze mai îndeaproape despre cazul lui Ovidius³⁵. Poetul se vede nevoit să răspundă acestei curiozități regale, asigurându-l pe Cotys, în contradicție cu unele dintre propriile lamentații despre cauzele prezenței sale la Tomis, că singura sa vină o constituie faptul că era autorul lucrării *Ars Amatoria*³⁶. Nu știm dacă bănuitorul rege trac, care ajunge pe tronul unei jumătăți din vechiul regat al Traciei în urma unor intrigi de palat îndeaproape instrumentate de Roma și care va sfârși prin a fi asasinat chiar în anul ulterior morții lui Ovidius, s-a mulțumit cu această explicație, dar aceasta nu rezistă unei analize atente. *Ars Amatoria* a fost redactată cu aproape un deceniu înainte ca Augustus să decidă că poetul trebuie să plece la Tomis³⁷, iar conținutul său atinge doar în mică măsură un nivel care ar fi putut fi considerat licențios sau obscen, chiar și în termenii noului puritanism augustan.

Nu este deloc greu să deducem ce anume l-a făcut atât de bănuitor pe regele Cotys. Acest poet roman, care s-a aflat până atunci în grațiile Stăpânului Lumii, își face apariția la Pontul Stâng exact în momentul în care Roma își elaborează și pune în aplicare o strategie de preluare a controlului asupra regiunii nord-balcanice – vom reveni mai jos asupra acestui aspect – și poartă o intensă corespondență cu un mare număr de personaje care n-ar prea avea de ce să cultive un dialog cu un proscris. Ovidius le trimite mesaje (și, din conținutul unora dintre ele, suntem obligați să admitem că primește frecvent răspuns) împăratului însuși, dar și altor membri de prim rang al Casei Imperiale, precum împărăteasa Livia (prin soția sa Fabia) sau principelui Germanicus (direct, dar și prin intermediul ginerelui său Suillus) – dar, mai ales, unei pleiade de lideri politico-militari care pun în mișcare, exact în acei ani, interesele strategice ale Romei în bazinul Dunării de Jos: Sextus Pompeius³⁸ – guvernator al Macedoniei și *consul ordinarius* în anul 14 d.Hr., Vestalis³⁹ – inițial *centurion primipilar* angajat în luptele de la Aegyssus, care devine chiar în perioada în care corespundează cu Ovidius cel dintâi *praefectus Ripae Thraciae*, C. Pomponius Graecinus⁴⁰ – *suffect consul* în anul 16 și fratele acestuia L. Pomponius Flaccus – devenit, ca din întâmplare tot în vremea în care schimba scrisori cu Ovidius, cel dintâi comandant al nou

³⁵ O primă confirmare a acestui interes își găsește ecou chiar în epistola pe care, de la Tomis, Ovidius i-o dedică lui Cotys (*Ex Ponto*, 2, 9): "Eu n-am venit aice, în Pont, pătat de sânge / Cu mâna mea otrăvuri în veac n-am pregătit / Pecete mincinoasă eu n-am pus niciodată / Pe firele cu care se leag-un testament / Și n-am făcut nimica nengăduit de lege / Dar am decât aceste o vină și mai grea. / **Să nu mă-ntrebi tu care-î.** Nebun, am scris o *Artă* / Și pata de pe mână eu n-o mai pot spăla. / **Nu cerceta, o rege, de am alte păcate!**" (subl. ns.).

³⁶ Ovidius, *Ex Ponto*, 2, 9, 75-76.

³⁷ Partizanii acestei speculații nu oferă nici o explicație pentru faptul că împăratul ar fi așteptat un deceniu pentru a sancționa libertatea de moravuri a unui poet care n-a încetat, în tot acest răstimp, să-i devină din ce în ce mai util. Dincolo de acest aspect, rămâne neexplicat și faptul că în scrisoarea pe care i-o adresează lui Augustus, aparent pentru a-i recăștiga bunăvoința, Ovidius nu ezită să strecoare, printre lamentațiile sale poetice, reproș formulat în termeni aproape colegiali către împărat, că acesta as-a delectat el însuși forme de artă frivolă, ba chiar le-a finanțat: „Ia câtă socoteala spectacolelor tale / Și vezi cu-aceste piese câți bani s-au cheltuit! / Tu le-ai privit și lumii le-ai dat să le privească [...] Tu câte adultere pe scenă n-ai văzut?” (Ovidius, *Triste*, 2, 509-514). Un ton, să recunoaștem, prea puțin compatibil cu efortul de *captatio benevolentiae* pe care poetul de la Tomis încearcă să ne convingă că-l face.

³⁸ Destinatar a nu mai puțin de patru epistole: Ovidius, *Ex Ponto* 4, 1; 4, 4; 4, 5 și 4, 15.

³⁹ Ovidius, *Ex Ponto* 4, 7.

⁴⁰ Ovidius, *Ex Ponto* 4, 9.

instituitei provincii Moesia⁴¹, pentru a vorbi doar despre cei ale căror nume s-au păstrat până la noi⁴². Un poet oarecare, oricât ar fi fost de talentat și de în vogă în capitala imperială, care reușește să-și păstreze atât contacte atât de numeroase și de valoroase, nu putea să nu atragă atenția versatei curți a lui Cotys.

Dar cetățeanul roman ajuns la Tomis mai atrage atenția și prin alte conexiuni incompatibile cu statutul unui proscris. Unul dintre destinatarii privilegiați ai epistolelor lui Ovidius este Cotta Maximus, prieten al acestuia (și, totodată, fiu al protectorului său Corvinus), dar și unul dintre cei mai influenți magistrați ai momentului de la Roma, care nu are rețineri să-i trimită unui om aparent aflat în dizgrațiile suveranului său acte de uz intern ale instanței pe care o slujea⁴³. Deloc în ultimul rând, regele Cotys nu putea trece cu vederea faptul că acest poet care se prezenta pe sine drept victimă a împăratului nu-și câștigă existența, la Tomis, nici din comerț, nici din navigație, nici din vreo altă îndeletnicire văzută – iar asta, ani la rând, în condițiile în care, la început, n-a fost scutit de plata impozitelor locale⁴⁴ - ceea ce nu-l împiedică să se afle mereu în preajma aristocrației cetății, a fruntașilor geți, sciți și de alte neamuri care trăiesc ori se perindă prin așezarea portuară, și mai ales să consacre timp îndelungat scrisului. Și dacă misterul n-ar fi fost deslușit de anturajul regelui trac, Ovidius însuși dezvăluie cum își asigură cele necesare traiului cotidian: prin fonduri primite de la demnitarii romani cu care se afla în corespondență⁴⁵, detaliu iarăși greu de așezat în povestea unui exilat sau relegat. În fine, nu putem să nu observăm că poetul-cavaler nu are, la Tomis, nici un fel de restricții care ar putea fi asociate cu orice nivel de sancțiune, el bucurându-se, dimpotrivă, de libertatea de a cultiva relații și cu celelalte cetăți din Pontul Stâng⁴⁶.

Profilul rezidentului la Tomis

Povestea pe care poetul roman Ovidius o susține printr-o corespondență poetică prolifică expediată de la Tomis nu are, așadar, susținere nici în termenii legislației romane⁴⁷, nici în cei ai conduitei pe care o manifestă față de cel susceptibil de a fi fost sancționat demnitari de prim rang ai statului roman – care nu numai că nu au rețineri în a comunica cu

⁴¹ L. Pomponius Flaccus exercită inițial această funcție în anul 15, cu rang pretorian, devine apoi consul în anul 17 și revine la conducerea Moesiei ca guvernator consular pentru anii 18-19 (Rădulescu-Petolescu 2001, p. 663).

⁴² Numeroși exegeți ai operei ovidiene au observat că singura diferență stilistică dintre *Triste* și *Ex Ponto* este faptul că poemele din primul ciclu nu au destinatari nominalizați, deducând de aici că acestea ar fi fost redactate în prima etapă a exilului, când poetului i-ar fi fost teamă să-și expună prietenii. Deducția este cu totul hazardată: întâi, pentru că gruparea poemelor în cele două cicluri s-a făcut ulterior sosirii lor la destinație în Roma, fără să existe nici un indice a ordinii în care ele au fost efectiv expediate (excepție făcând unele referiri din conținut la etape ale călătoriei sau evenimente oricum certificate cronologic mult mai târziu); apoi, pentru că mijloacele de corespondență ale epocii duceau ele însele la destinatar, deci orice precauție ar fi fost de prisos; nu în ultimul rând, pentru că o mare parte dintre destinatari se relevă a fi făcut oricum parte din cercurile puterii.

⁴³ Ovidius, *Ex Ponto* 3, 5. Este vorba de textul unei pledoarii ținute în tribunalul centumvirilor.

⁴⁴ Ovidius, *Ex Ponto* 4, 9 și 14, unde poetul menționează momentul în care fruntașii cetății Tomis îl scutesc de sarcini fiscale.

⁴⁵ Ovidius, *Ex Ponto* 4, 1. La debarcarea pe coasta egeică a Traciei (până unde, subliniem acest lucru, Ovidius n-a călătorit ca un prizonier, ci ca un pasager înstărit), așa-zisul exilat primește de la guvernatorul Macedoniei, Sextus Pompeius, atât o primă tranșă de bani, cât și o gardă care să-i asigure traversarea în siguranță a teritoriului trac până la Tomis.

⁴⁶ Ovidius, *Ex Ponto* 4,9, 101-103: “Prin hotărâre scrisă / Sunt lăudat de dânșii (de tomitani – subl. ns.) și sunt scutit de dări, / Orașele vecine îmi dau aceeași cinste”.

⁴⁷ Suspiciunea că între termenii legii și aplicarea acesteia pot exista diferențe esențiale este drastic limitată, în speța dată, de o serie de elemente de tehnică legislativă, de la cele privind instituirea sancțiunii și controlul punerii sale în aplicare la cele privind asigurarea caracterului revocativ al exilului/relegării.

acesta, dar îi asigură și resursele financiare pentru o existență la standarde de elită, neezitând să-l consulte chiar și în privința unor proceduri judiciare. Atitudinea plină de deferență manifestată față de Ovidius de aristocrația tomitană (care, cu certitudine, n-ar fi riscat să irite prin conduita sa puterea reprezentată de împăratul Augustus – dar care, iată, îi acordă poetului roman sosit în mijlocul său onoruri oficiale și scutiri de taxe), precum și suspiciunea exprimată de regele trac Cotys nu se potrivesc nici ele cu legenda poetului căzut în dizgrația imperială. Dar, dacă autorul *Tristelor* și *Ponticelor* nu era nici *exul* (cum însuși mărturisește), nici *relegatus* (cum pretinde a fi), **ce anume** putea fi Publius Ovidius Naso la Tomis? Răspunsul ni-l poate oferi o reexaminare atentă a răspunsului la întrebarea adjuvantă **cine era Ovidius?**

Cavalerul roman ajuns la Tomis în anul 8 d.Hr. nu era un poet oarecare, ci unul ajuns la apogeul afirmării sale publice, dar și al carierei sale politice. Acest al doilea aspect ar putea surprinde, dacă nu am ține cont de faptul că poetul Ovidius nu era o personalitate culturală independentă, ci un creator integrat, încă din fragedă tinerețe, uneia dintre cele mai influente grupări din societatea romană a momentului de tranziție dintre Republică și Principat – cercul lui Corvinus, care va forma nu întâmplător, alături de cel asociat al lui Mecena, baza de constituire a viitoarei administrații private a Casei Imperiale⁴⁸. Sub directa coordonare a acestei grupări (și nicidecum ca un capriciu personal), Ovidius dobândește o instrucție juridică și retorică de bază și efectuează o călătorie de studii în bazinul Mării Egee, care-i permite să stabilească contacte și să se familiarizeze cu medii de cultură și mentalitate ce se vor dovedi foarte utile în stagiul său tomitan. La data la care este trimis la Tomis, Ovidius stăpânește bine limba greacă (principalul instrument de comunicație în noul Orient roman), dar și geografia politică, etnică și culturală a regiunii în care este implantat, dovedind totodată bune aptitudini pentru însușirea⁴⁹ unor limbi locale – a limbilor getică și sarmatică cu certitudine. Bun observator, bun comunicator, el se află totodată în contact personal direct cu camarila imperială și cu cei mai importanți demnitari romani care operează în vecinătatea apropiată a noului său domiciliu tomitan. Toate acestea constituie profilul unui comunicator pe care astăzi îl desemnăm cu sintagma „ofițer de informații”⁵⁰ – și care, în funcție de locul în ierarhie și misiunile primite, era desemnat în antichitatea romană fie cu termenul de *speculator*⁵¹, fie de

⁴⁸ Dezvoltată din instituția republicană a dictatorului, sub influența vizibilă, deși nemărturisită, a regalității egiptene, noua instituție a principelui/împăratului s-a limitat inițial, în epoca predecesorilor Sulla și Cezar, la persoana suveranului și la conducătorii fideli acestuia ai oficiilor administrative centrale moștenite de la Republică. Augustus va demara procesul de organizare a unei administrații proprii a casei imperiale, transferând sub directă sa autoritate unele oficii ale Republicii defuncte și înființând alte oficii noi, pentru care va recruta funcționari fideli din cercurile care i-au asigurat cel mai puternic suport politic.

⁴⁹ Nu putem exclude nici posibilitatea ca Ovidius să-și fi însușit elementele de bază ale limbilor getică și sarmatică înainte de a ajunge la Tomis.

⁵⁰ Nu putem trece peste faptul că printre marile reforme instituționale pe care le operează Augustus după preluarea puterii absolute în statul roman este cea a reorganizării Gărzii Pretoriene – care se transformă, sub domnia sa, dintr-o garnizoană privilegiată a Capitalei în armata personală a împăratului, dar care preferă pentru corpul ofițeresc membri ai categoriilor educate.

⁵¹ Culegerea de informații, prin orice mijloace, constituie un atribut special al Gărzii Pretoriene, care-și recrutează agenții speciali – desemnați cu termenul de *speculatores Augusti* (*kataskopoi*, în sursele grecești), aceștia executau sarcini dintre cele mai diverse, de la culegerea de informații și efectuarea corespondenței speciale la controlarea mulțimilor (Roma atinsese, sub Cezar și Augustus, o populație de un milion de oameni) și chiar la asasinat – din toate categoriile sociale. Una dintre sursele majore ale antichității romane, privitoare la *speculatores* (care puteau fi organizați și pe lângă unitățile ale armatei regulate), este Titus Livius (Livius, *Ab urbe condita*, 4, 32 și 46; 27, 15; 28, 1; 30, 4, 23 și 29; 42, 26).

*procurator*⁵² sau *explorator*⁵³. Magistraturile exercitate de Ovidius în tinerețe constituie, și pentru o categorie, și pentru cealaltă baze predilecte de recrutare, iar faptul că, spre deosebire de fratele său, cu doar un an mai vârstic decât el⁵⁴, poetul nu a mai parcurs și stagiul militar, poate fi explicat și prin faptul că acesta fusese cooptat încă de pe atunci într-unul sau altul dintre serviciile de informații. Călătoria de studii făcută în tinerețe în bazinul egeic susține, de asemenea, această prezumție, după cum prolifica – dar, trebuie să recunoaștem destul de monotonă ca tematică - activitate epistolară⁵⁵ desfășurată de Ovidius la Tomis poate fi înțeleasă mult mai bine ca o acoperire a activității de *explorator*, activitate care-l obliga, de altfel, să fie în contact cu guvernatorii și generalii romani din regiune.

Calificarea, oportunitatea și motivația

Desigur, în propunerea de identificare a lui Ovidius ca *explorator* al Casei Imperiale⁵⁶ la Tomis nu putem depăși, prin natura lucrurilor, un anumit nivel de probabilitate – dar, din considerente pe care sperăm că le-am explicat mai sus, această probabilitate este net superioară speculațiilor clasice pe tema exilului și relegării. De domeniul certitudinii ține însă faptul că poetul-cavaler avea, la data trimerii sale spre Pontul Stâng, întreaga calificare pentru exercitarea unei asemenea misiuni. El avea, totodată, și oportunitatea exercitării unei asemenea misiuni, interesul împăratului Octavian Augustus pentru regiunea Dunării de Jos atingând, chiar în anii rezidenței poetului la Tomis, apogeul. Trebuie să amintim faptul că epoca războaielor civile din timpul lui Sulla, Cezar și Augustus a adus Roma în interacțiune directă cu bazinul Dunării de Jos, din această regiune fiind constituită, în perioada „războaielor mithridatice”, prima mare amenințare de securitate la adresa Italiei de după momentul Hanibal, amenințare care s-a materializat parțial prin ampla susținere pe care au acordat-o taberei republicane statele și organizațiile politico-militare de la nord de Munții Haemus/Balcani, începând cu Burebista, Cotiso și Dicores. Din comanda lui Augustus are loc, de altfel, în anii 29-28 î.Hr., și prima campanie militară îndreptată explicit împotriva regatelor din nordul Balcanilor, desfășurată concomitent cu dirijarea unui proces mai amplu de încercuire și dezmembrare a nesigurului regat al Traciei. Regiunea Pontului Stâng, cu fragmentarea sa politică între mai multe orașe-stat, printre care

⁵² Termenul este integral circumscris instituției militare regulate (în cadrul căruia echivalează funcția actuală de culegere de informații – Austin-Rankov 1995, pg. 42), drept pentru care nu-l vom dezvolta în demersul de față.

⁵³ Categoria *exploratores* își face apariția în contextul creat de prăbușirea Republicii (cel mai probabil, încă din epoca lui Sulla, misiunea lui Iulius Cezar pe lângă curtea regelui Nicomedes al Bythiniei fiind susceptibilă de a reprezenta una dintre primele intrări în scenă a noii specializări). Funcțiile principale exercitate de *speculatores* era de cercetare a teritoriului inamic, de supraveghere a aliaților și de desfășurare a unor misiuni speciale în zonele ambelor categorii (de la recrutarea de colaboratori la organizarea de tulburări și asasinat). În subsidiar, *exploratores* aveau și sarcina de a monitoriza comportamentul și fidelitatea propriului corp ofițeresc. Iulius Cezar este, de altfel, și una dintre sursele referitoare la prezența și rolul agenților *exploratores* în armata romană: Cezar, *De Bello Gallico* 2,11, *De Bello Civile* 3, 67. Sallustius, în *De Bello Jugurtine* 53, 7, este o altă referință contemporană lui Ovidius.

⁵⁴ Ovidius, *Triste* 10, 31-32.

⁵⁵ Corespondența lui Ovidius putea ajunge la Roma prin serviciul poștal al statului roman – *cursus publicus*, care a cunoscut la rândul său, sub Augustus, o amplă reorganizare, care a extins liniile de comunicare mult dincolo de frontierele în mișcare. Detaliu demn de reținut, până la crearea de către împăratul Hadrian a instituției centrale de *praefectus vehiculorum*, coordonarea serviciilor poștale era asigurată de șeful Gărzii Pretoriene, corespondența fiind nemijlocit valorificată ca sursă de informații.

⁵⁶ Propunând această încadrare, nu excludem posibilitatea ca Ovidius să fi exercitat, în diferite alte etape ale vieții sale, și funcția de *speculator*.

Tomisul era cel mai puțin însemnat, și cu dependența sa economică aproape totală de StrâmTORI, ajunsese deja sub control roman, oferea Imperiului Roman pe cale de a se naște o bază ideală de infiltrare. În același timp, regiunea era deosebit de instabilă, ghemul de diferende moștenite din trecutul apropiat sau nou-apărute (așa cum era și cel al secesiunii lui Rolles de restul regatului Geției) fiind complicat de un nou val de migrație dinspre regiunile nord-pontice, avându-i de această dată ca protagoniști principali pe sarmați.

Este de la sine înțeles că Roma avea stringentă nevoie de informații și conexiuni de primă mână din regiune. Trebuiau supravegheați fruntașii cetăților grecești din Pontul Stâng, proaspăt aliniați politicii Romei, dar care erau atât de alunecoși în alegerea alianțelor; de asemenea, casa regală a Traciei, un stat care respecta oficial vasalitatea față de statul roman, dar pe teritoriul căreia se formau frecvent conspirații și răscoale împotriva puterii hegemonice; mai ales, trebuiau contracarate amenințările directe, militare și economice, care-i aveau ca principali actori pe geți (aceștia contraatacă cu frenezie câțiva ani la rând, sperând să-și reinstituie autoritatea pierdută asupra teritoriilor sud-dunărene) și pe sarmați. Deloc în ultimul rând, Casa Imperială resimțea nevoia acută de a-și monitoriza propria armată, care dovedise în războaiele civile de până atunci un apetit deosebit pentru adoptarea de inițiative politice. Faptul că toate aceste preocupări se regăsesc în corespondența trimisă de Ovidius de la Tomis nu poate fi considerat o simplă coincidență.

Este momentul să precizăm că nu considerăm poemele reunite în ciclurile *Triste* și *Ex Ponto* ca fiind, ele însele, rapoarte informative, eventual cifrate – ci doar ecouri ale celor adevărate, pe care *explorator*-ul de la Tomis le expedia, fără îndoială, pe canalele specifice și pentru care lamentațiile versificate ale unui poet care revendica, la nesfârșit, iertarea și rechemarea la Roma constituiau o inspirată acoperire. Dar chiar și aceste ecouri sunt suficient de consistente în informații de natură militar-strategică pentru a ne îngădui să apreciem că Publius Ovidius Naso s-a numărat printre cei mai valoroși agenți din străinătate ai lui Augustus (suveran pe care poetul nu ezită să-l admonesteze de la Tomis⁵⁷) – atât de valoros, încât el a fost păstrat în post și de către urmașul acestuia, împăratul Tiberius⁵⁸. Ne vom opri mai jos asupra elementelor de creație poetică susceptibile de a fi reflectat munca informativă a lui Ovidius în Pontul Stâng, nu înainte însă de a zăbovi puțin și asupra celui de-al treilea element al mecanismului decizional: motivația. Cel dintâi lucru pe care trebuie să-l subliniem aici este faptul că ordinul împăratului constituie o motivație necesară și suficientă pentru un poet care – indiferent dacă a exercitat sau nu și rolul de ofițer de informații – făcea parte din anturajul Casei Imperiale și-i datora acesteia resursele de existență și statutul social, deopotrivă ale sale și ale familiei sale. Legătura strânsă pe care Ovidius o întreține, de la Tomis, nu doar cu soția sa Fabia⁵⁹, ci și cu fiica și ginerele

⁵⁷ Vezi nota 36.

⁵⁸ Nu putem să nu subliniem observația că, dacă expedierea lui Ovidius la Tomis ar fi avut la bază un capriciu personal al lui Augustus, după moartea acestuia poetul ar fi putut obține cu ușurință, prin conexiunile sale, o revocare a sancțiunii. Un detaliu întăritor al acestei prezumții este faptul că împăratul Tiberius l-a avut profesor de latină pe însuși protectorul lui Ovidius, Messalla Corvinus (Knox 2004, p. 9).

⁵⁹ Acestea îi sunt nemijlocit dedicate poemele *Triste* 1, 6; 4,3; 5,2; 5,5; 5,9 și 5,14, respectiv, *Ex Ponto* 1,4 și 3,1. Ne atrage atenția faptul că poetul subliniază repetat, în poemul *Triste* 5,14, că notorietatea și aprecierea câștigate de poet se răsfrâng pozitiv asupra soției („Vei fi și tu vestită prin chiar talentul meu”, „Un nume veșnic ți-am dat; un dar mai mare / decât acesta-n viață eu nu puteam să-ți fac / Avutului meu încă ești singurul meu reazem”), în vreme ce în *Ex Ponto* 3,1 face oarecum surprinzătoarea afirmație „Dar eu ți-o spun pe față: **tu-mi ești nenorocirea / exilului**, tu numai sporești al meu amar” (subl. ns.), pentru ca în versurile 31-48 să-i reproșeze deschis că nu depune suficiente eforturi

Suillius⁶⁰, constituie un argument suplimentar că aceasta era starea de fapt în care se găsea, la Tomis, poetul. Dar mecanismele prin care cavalerul literat a putut fi determinat să accepte la o vârstă înaintată o misiune la mare distanță și, neîndoielnic, plină de riscuri nu se rezumau la constrângerile derivate din statutul de *pater familias*, ci (creația epistolară ovidiană oferă din belșug astfel de sugestii⁶¹) cuprindeau și constrângerile generate de apartenența la anturajul lui Messalla Corvinus – și ne gândim aici atât la exercitarea unor obligații derivând din apartenența la acest cerc privilegiat, cât și la acceptarea însărcinării pe baza unor promisiuni ale liderilor acestei grupări⁶², mai mult sau mai puțin onorate în timp⁶³. Desigur, nu putem exclude (dar nici nu putem susține convingător) nici caracterul de sancțiune al misiunii pe care Augustus o încredințează lui Ovidius la Tomis – caz în care frecvent invocata „error” trebuie căutată însă mai degrabă în registrul culpelor de serviciu sau în cel al posibilității implicării în procese delicate pentru cercul protectorilor săi ori pentru Casa Imperială⁶⁴). Indiferent care ar fi fost natura acestei greu de probat culpe, suntem obligați să tratăm ca certitudine faptul că ea nu a fost de natură să anuleze (în orice caz, nu complet) statutul de privilegiat al Casei Imperiale, de care Publius Ovidius Naso s-a bucurat, cel puțin până la sfârșitul vieții lui Augustus: așa cum poetul însuși o mărturisește, în epistola către consulul Graecinus, acesta a dobândit calitatea de ofițier la Tomis (dacă nu cumva pentru tot Pontul Stâng) al proaspăt instituitului cult imperial⁶⁵, statut greu de imaginat că ar fi fost acordat unui proscris.

Misiunea lui Ovidius

Ținem să atragem atenția, spre finalul demersului nostru, că interpretarea pe care am susținut-o aici, potrivit căruia Ovidius a avut, la Tomis, calitatea de ofițier de informații al administrației lui Augustus, nu este, la rigoare, decât tot o ipoteză, un enunț fără îndoială mai consistent (respectiv, cu un grad mai ridicat de probabilitate) decât prezumțiile formulate pe marginea condiției de exilat/relegat, dar nu o certitudine. Ne îngăduim să completăm această interpretare cu câteva elemente de contextualizare istorică, la rândul lor de natură să adauge un

pentru a-l aduce acasă nici măcar în comparație cu amicii pe care poetul îi are încă la Roma, precizând explicit, mai jos: „Dataore ești și casei de unde-ți tragi onoarea!”, iar în final să adauge: „Tu nu uita o clipă ce rol ai de jucat!”.

⁶⁰ Ovidius, *Ex. Ponto* 4,8: “Ba noi suntem și rude: am drept să sper în tine!”.

⁶¹ În acest sens considerăm că trebuie interpretate frecvențele apelații către prietenii credincioși (*Triste* 1,5; 3,4; 3,5; 3,6; 3,7; 4,5; 5,4 și 5,9, respectiv, *Ex Ponto* 1,1; 1,3; 1,5; 1,7; 1,8; 1,9; 2,2; 2,3; 2,4; 2,5; 2,8; 2, 10; 2,11; 3,2; 3,4; 3,5; 3,6; 3,7; 3,9; 4,6; 4,10; 4,11; 4,12 și 4,14) sau, dimpotrivă, trădători (*Triste* 1,8; 3,11; 4,7; 5,6; 5,8 și 5,13, respectiv, *Ex Ponto* 4,3 și 4,16). În cazul unora dintre cei în cauză – Cotta Maximus, Messalinus, Brutus, Rufinus, Atticus, Salanus, Macer, Rufus, Tuticanus – conexiunile cu cercul lui Messalla Corvinus (reamintim, una dintre sursele de cadre ale aparatului propriu al proaspăt instituitei Case Imperiale) țin de domeniul certitudinii. Este foarte probabil ca unii dintre destinatarii să figureze, în funcție de așteptările poetului față de ei, în ambele categorii.

⁶² Nu ni se pare deloc întâmplător faptul că, la primirea ordinului imperial, Ovidius se afla în compania lui Cotta Maximus, pe insula Elba.

⁶³ Unul dintre reproșurile, sugerate sau tranșante, pe care Ovidius le formulează cu mare frecvență în poemele adresate prietenilor săi, este că este lăsat să stea prea mult timp la Tomis, poetul dând de înțeles că se aștepta ca prezența sa în Pontul Stâng să fie de scurtă durată.

⁶⁴ Aici s-ar putea circumscrie sincronismul dintre trimiterea lui Publius Ovidius Naso la Tomis și sancționarea în același an 8 d.Hr., printr-o autentică exilare (atât de invocată în speculațiile pe marginea dosarului „carmen et error”) a unor membre ale familiei imperiale, în particular a nepoatei Iulia (Tacitus, *Annales* 4, 71).

⁶⁵ Ovidius, *Ex Ponto* 4,9, 105-106: „Evlavia mea încă se știe-aici: altarul / Lui Cezar toată luimea în vede-n casa mea”, respectiv, 115 și urm.: „Mai știe încă Pontul că eu aici, cu jocuri / așa cum pot, și ziua lui August o serbez. / Chiar cei ce vin la Tomis din lunga Propontidă, / Și-aceia știu de-această evlavie a mea. / N-am bani pe cât mi-e voia, dar pentru zeii noștri / Din toată sărăcia, ce am, dau bucuros”. Să adăugăm aici și faptul că, potrivit *Ex Ponto* 4,13, 25-26, Ovidius este cel care îi informează pe tomitani că Augustus a murit și a fost deificat.

plus de probabilitate lecturii noastre, aducând-o și mai aproape de nivelul de încredere deplină. Vom reveni în acest sens la observația, formulată în deschiderea acestui studiu⁶⁶, că, la data sosirii lui Ovidius în Pontul Stâng, cetatea Tomis nu se afla sub jurisdicția Romei, dar avea deja o relație privilegiată (firește, de natura vasalității/*foedus*-ului) cu aceasta.

Laolaltă cu celelalte orașe portuare grecești din Pontul Stâng, Tomisul a jucat, vreme de aproape trei generații până la sosirea lui Ovidius, rolul de placă turnantă a schimbării situației geo-strategice din regiunea pontică, intrând în vizorul Romei în contextul marii confruntări cu *commonwealth*-ul elenistic din epoca așa-numitelor războaie mithridatice și a prelungirii acesteia din epoca burebistană. La începutul noii ere, coridorul Dunării de Jos devenise deja, pentru Imperiul Roman⁶⁷, un front de angajare militară de aceeași importanță cu cel din Orient. În anul 6 d.Hr., izbucnise marea insurecție a illirilor din viitoarele provincii Dalmația și Pannonia, iar bătălia de pe râul Bathinus, în care trupele romane au fost conduse chiar de viitorul împărat Tiberius, nu a avut un rezultat tranșant, tulburările continuând pentru încă un an. Cu doar câțiva ani în urmă, Roma reușise să înfrângă, temporar, forțele nucleului statului dac, conduse la acea vreme de regele Cotiso⁶⁸, în vreme ce, spre gurile Dunării, trupele getice continuau să preseze, singure sau în alianță cu sarmații, bastarnii și alte neamuri, pentru redobândirea controlului asupra teritoriilor sud-dunărene care făcuseră parte din regatul lor până la intervenția romană din anii 29-28 î.Hr., executată, din ordinul lui Augustus, de Marcus Licinius Crassus. În același timp, autoritatea romană se confrunta cu nesiguranța controlului exercitat asupra regatului vasal al Traciei, numeroase grupări aristocratice din această țară (posibil chiar și din casa regală a lui Rhoemetalces și Cotys, contemporanii lui Ovidius) fiind angajați în conspirații antiromane. În condițiile în care zona dintre Munții Haemus/Balcani și Dunăre continua să fie teatru de război, iar autoritatea imperială abia începea să-și creeze instituțiile proprii de control, Roma avea stringentă nevoie de contracte privilegiate în regiune, care să-i furnizeze în timp util informații despre mișcările militare și politice (ale neamurilor barbare inamice, deopotrivă însă și ale celor formal aliate) și să contribuie la consolidarea legăturilor imperiului cu elitele locale interesate. Cum în cetățile Pontului Stâng, în particular la Tomis, nu au fost instalate garnizoane romane până în acel moment, interesele Romei în micile, dar strategicele oraș-stat de pe țărmul traco-getic au trebuit să fie altfel reprezentate.

Faptul că Publius Ovidius Naso ajunge la Tomis chiar în momentul în care apare această necesitate de girare a reprezentării Romei în cetatea pontică nu poate fi tratat ca o coincidență – după cum nu poate fi considerată o coincidență împrejurarea că poetul se instalează în zonă în ajunul declanșării noii ofensive getice⁶⁹ împotriva regatului traco-odris, căruia Roma îi încredințase controlul militar al regiunii. Cum prezența geților în întregul teritoriu dobrogean era masivă, această populație deținând - Ovidius o spune explicit – inclusiv

⁶⁶ Vezi nota 29.

⁶⁷ Deși sub aspect juridic, perioada este încă marcată de procesul de substituire a instituțiilor republicane cu cele eminamente imperiale, care abia iau naștere, am utilizat și vom folosi în continuare eticheta „Imperiu” pentru statul Romei, pornind de la considerentul că episoadele succesive de concentrare a puterii centrale de către Sulla, Cezar și Augustus au făcut ireversibilă înlăturarea regimului republican.

⁶⁸ Cel mai probabil, trupele regelui Cotiso de Sarmizegetusa au fost înfrânte de consulul Sextus Catus, în anul 4 d.Hr.

⁶⁹ În anul 11 d.Hr., această ofensivă era deja în plină desfășurare, ea declanșându-se corelat (deși poate nu sincron) cu atacurile dacilor și sarmaților, împotriva cărora a fost trimisă expediția lui Cornelius Lentulus (Dio Cassius 45, 30, 4).

jumătate din locuințele existente înăuntrul zidurilor cetății Tomis⁷⁰, iar strategia cetate Aegysos⁷¹, care asigura controlul gurilor Dunării, se afla sub stăpânirea acestora, avem a presupune că interesul roman pentru lansarea unei operațiuni de cucerire a precedat ofensiva getică, iar misiunea lui Ovidius a fost inițial direct legată de acest aspect⁷². Cert este că Roma – prin intermediarul său odris - își instituie controlul asupra Aegysosului abia în anul 12, îl pierde destul de repede tot în favoarea geților și-l recâștigă în anul 15. Evenimentele se reflectă consistent în opera ovidiană – și ne grăbim să precizăm că nu considerăm epistolele din *Triste* și *Ex Ponto* ca fiind, ele însele, purtătoarele de informații strategice către autoritățile imperiale (aceste mesaje, de a căror existență nu ne putem îndoii, vor urma canalele de comunicare specifice), ci doar ecouri ale preocupărilor curente ale autorului lor.

Așadar, ce categorii de informații străbat din opera poetului sulmonez, constituind prezumția că formau prioritățile muncii sale de culegere de date? Avem, în primul rând, o generoasă punctare a cadrului geografic și istoric al vecinătății Tomisului și prin extensie, a regiunii Dunării de Jos. Astfel, Ovidius acordă o atenție deosebită identității neamurilor aflate în acțiune în această regiune: geți, bessii, iazygi, colchi, bastarni și sarmați (cealaltă ramură, roxolană)⁷³, dar și identității, istoriei și importanței strategice a Tomisului⁷⁴ și, derivat din aceasta, interesul pentru mișcarea corăbiilor în port și pentru siguranța navigației⁷⁵. Un aspect care ne-a capacitat în mod deosebit atenția este sugestia poetului sulmonez că atacatorii geți au legături cu sacerdoțiul Diane (probabil, *interpretatio romana* a zeiței tracice Bendis) din interiorul cetății⁷⁶. Desfășurarea operațiunilor militare antigetice⁷⁷, iar în acest context comportamentul foederatilor odryși, dar și ale trupelor proprii⁷⁸ constituie o altă zonă de interes semnificativă a cavalerului roman – referitor la acest ultim aspect atrăgându-ne atenția faptul că elogiile la adresa centurionului Vestalis (la origine, foarte probabil, un recrut din noua provincie Rhaetia, poate chiar un ostatec al aristocrației locale din Alpi⁷⁹, în mod firesc suspicionată pentru fidelitatea sa) sunt urmate (nu avem de unde ști dacă în consecința aprecierilor lui Ovidius sau nu) de promovarea sa ca cel dintâi *praefectus Ripae Thraciae*. Efortul de învățare a limbii getice/ausone, dar și al celei sarmatice, precum și utilizarea acestora pentru culegerea de informații priuntre nativi și

⁷⁰ Ovidius, *Triste*, 5, 10, 27-30.

⁷¹ Tulcea actuală, foarte probabil una și aceeași cu cetatea Genucla în care Burebista adăpostise trofeele capturate de la romani și recuperate de Crassus în anul 29 î.Hr., în urma ofensivei împotriva regelui Zyraxes.

⁷² Nu putem să nu observăm că, în prima jumătate a creației sale epistolare de la Tomis, Ovidius produce un portret complet negativ al geților, în termeni caracteristici prezentării unui inamic public.

⁷³ Referințe explicite la aceștia apar în *Triste* 2, 190-200, *Triste* 3, 10, 5-9 și urm. (cu detalii privitoare la îmbrăcăminte, tactici de aprovizionare, traversare a Dunării înghețate și utilizarea șarjelor de arcași călare), *Triste* 5, 7, 9-20 și urm., *Ex Ponto* 1, 2, 15-23, *Ex Ponto* 1, 2, 75-85 și urm.

⁷⁴ Ovidius, *Triste* 3, 9, 1-34 (cu reflectarea cunoașterii detaliate a statutului de fostă colonie miletiană), *Triste* 4, 4, 59-64 și urm. (cu punctarea expunerii cetății la atacul pe apă și pe uscat), *Triste* 5, 10, 27-30 etc.

⁷⁵ Ovidius, *Triste* 3, 12, 31-34.

⁷⁶ Ovidius, *Triste* 4, 4, 59-64 și urm.: „Tot sub aceleași zodii sunt încă și aceia / de care-auzi că-s dornici de sânge omenesc / și tot pe-aici pe-aproape-i jertfelnicul Diane / de-al oaspeților sânge udat numaidecât”. Preocuparea pentru relațiile geților cu tomitanii este ilustrată și de *Ex Ponto* 1, 2, 75-85 și urm.

⁷⁷ Ecouri explicite în *Triste* 5, 7, 9-20 și urm., *Ex Ponto* 1, 2, 15-23, *Ex Ponto* 1, 8, 5-20 și urm. etc.

⁷⁸ Ovidius, *Ex Ponto* 4, 7, 1 și urm. („dosarul Vitalis”), *Ex Ponto* 4, 9, 75-80 și urm.

⁷⁹ Versul 6 îl prezintă ca „odraslă a regilor din Alpi”, iar versul 29 dezvăluie că este fiul unui anume Donus. Poate nu este lipsit de interes să atragem atenția că magistratura acordată lui Vestalis, de *praefectus Ripae Thraciae*, era pusă în subordinea guvernatorului provinciei Macedonia, adică tocmai a furnizorului de stipendii pentru rezidența lui Ovidius la Tomis.

răspânduirea în rândul acestora a unei imagini favorabile Romei, se dovedește a fi, potrivit ecorilor operei ovidiene, unul sistematic⁸⁰ - aici fiind de punctat în mod deosebit nu doar însușirea limbii getice până la nivelul capacității de creație literară⁸¹, ci și faptul că Ovidius folosește acest vehicul în scopuri de propagandă romană și, în același timp, că, astfel, își extinde aria de informare până în Taurida sarmatică⁸². Deloc în ultimul rând, creația epistolară tomitană a cavalerului sulmonez mai probează că, departe de a fi izolat de viața Capitalei și a elitelor imperiale, acesta este ținut la curent cu situația politico-militară de pe toate fronturile: răscoala panonilor și illirilor⁸³, tulburările din Rhaetia și Tracia, închiderea conflictului cu armenii și parții⁸⁴, campania militară din Germania⁸⁵ - până la detalii de genul capturării unor sacerdoți în aceste ultime ținuturi sau înstăpânirii asupra unor fortificații.

Bibliografie selectivă

- Austin-Rankov 1995 - Austin, N.J.E., Rankov, N.B., *Exploratio: Military and Political Intelligence in the Roman World from the Second Punic War to the Battle of Adrianople*, ed. Routledge, London.
- Avram 2001 - Avram, A., *Istoria politică a coloniilor grecești din Dobrogea*, în Petrescu-Dâmbovița, Mircea, Vulpe, Alexandru, „Istoria Românilor, vol I – Moștenirea timpurilor îndepărtate”, Ed. Enciclopedică, București, p. 589-616.
- Damian 2014 - Damian, Mariana, *Publius Ovidius Naso, Drama relegării la Tomis*, Ed. Ademium, Iași.
- Grimal 1997 - Grimal, Pierre, *Literatura latină*, Editura Teora, București.
- Knox 2004 - Knox, E. Peter, *The Poet and the Second Prince – Ovid in the Age of Tiberius*, în “Memoirs of the American Academy in Rome”, nr. 49, p. 1-20.
- Knox 2009 - Knox, E. Peter (ed.), *A Companion to Ovid*, Ed. Wiley-Blackwell, Oxford.
- Lascu 1971 - Lascu, Nicolae, *Ovidiu, omul și opera*, Ed. Dacia, Cluj.
- Marin 2010 - Marin, Demetrio, *Publius Ovidius Naso, Misterul relegării la Tomis*, Ed. Institutul European, Iași, 2010.
- Naum 1972 - Ovidius, Publius Naso, Naum, Teodor (ed., trad.), *Tristele. Ponticele*, Ed. Univers, București.
- Piru 1970 - Piru, Alexandru, *Istoria literaturii române, vol. I - Perioada veche*, Ed. Didactică și Pedagogică, București.
- Rădulescu-Petolescu 2001 - Rădulescu, A., Petolescu, C.C., *Istoria Daciei de la Burebista până la cucerirea romană*, în Petrescu-Dâmbovița, Mircea, Vulpe, Alexandru, „Istoria Românilor, vol I – Moștenirea timpurilor îndepărtate”, Ed. Enciclopedică, București, p. 655-724.

Webografie

- Gutenberg-Ovid <http://www.gutenberg.org/files/21920/21920-h/21920-h.htm>, (10.09.2014).
- Livius <http://www.thelatinlibrary.com/liv.html>, (15.09.2014).
- Ovidius <http://www.thelatinlibrary.com/ovid.html>, (25.08.2014).

⁸⁰ Ovidius, *Triste* 3, 14, 47-48, *Triste* 4, 1, 94, *Triste* 5, 7, 9-20 și urm., *Triste* 5, 12, 55-58, *Ex Ponto* 1, 5, 61-66, *Ex Ponto* 3, 2, 35 și urm.

⁸¹ Acest detaliu ne obligă să-l considerăm pe Ovidius **cel dintâi subiect al sintezei culturale daco-romane**.

⁸² Printre interlocutorii despre care Ovidius îi dă de știre lui Maximus Cotta se numără un bătrân sarmat din Taurida, devoalat ca sacerdot al Diane (*Ex Ponto* 3, 2, 41-49 și urm.).

⁸³ Ovidius, *Triste* 2, 225-300, *Ex Ponto* 2, 1, 1-2, *Ex Ponto* 2, 2, 75-78.

⁸⁴ Ovidius, *Triste* 2, 225-300.

⁸⁵ Ovidius, *Triste* 2, 225-300 și 4, 1, 94.